

वाक्यका आधारमा गुरुङ र नेपाली भाषाको तुलना

बुद्धराज खनिया

सहप्राध्यापक, नेपाली शिक्षा, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर

इमेल : khaniya.br1@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा गुरुङ भाषाको वाक्य संरचनालाई नेपाली भाषासँग तुलना गरेर तिनमा पाइने समानता र भिन्नताहरू केलाइएको छ । यो अनुसन्धान लेख गुणात्मक अनुसन्धानको स्थलगत एवम् पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित छ । यसमा प्राथमिक र द्वितीयक दुबै स्रोतको उपयोग गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको थियो जस अनुसार लमजुङ जिल्लाका गुरुङ मातृभाषीहरूबाट प्राथमिक तथ्य र गुरुङ र नेपाली भाषाका व्याकरण एवम् सम्बन्धित लेख रचनाहरूबाट द्वितीयक तथ्यहरू सङ्कलन गरिएको थियो । यसरी सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूलाई तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधारमा वर्णनात्मक विधि अनुसार व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययनबाट एउटा उद्देश्य र एउटा विधेयद्वारा बनेका गुरुङ र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको निर्माण भएको पाइन्छ जसले एउटा मात्र धारणा दिएको छ । त्यस्तै नेपाली र गुरुङ भाषामा एर, ई-सी, दै-दै, नु, ने-ब, न, दा-र जस्ता प्रत्यय लागेर बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेको देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली र गुरुङ भाषामा र-दे, पनि-ए, तर-धव्ये, अन्यथा-नत्र बिस्त्याँ, त्यसैले-छतसी, चाहिँ-च्येँ, न-न, कि कि-उ उ जस्ता संयोजकले दुइटै स्वतन्त्र वाक्यलाई जोडेर संयुक्त वाक्य बनेको पाइन्छ । त्यस्तै नेपाली र गुरुङ भाषामा एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र अर्को आश्रित उपवाक्यलाई भन्ने कुरा-बिब ताँ, भनाइमा-बिबर, भने-बिन्याँ, किनभने-तलेबिस्त्याँ, कि-उ, भनेर-बिसी, जसले त्यसले-खबइ चल, जुन त्यही-खेब चाए, जे त्यो-तो च, जस्तो त्यस्तो-खैली छैली, जसरी त्यसरी-खले छले, जहाँ जहाँ त्यहाँ त्यहाँ-खन खन चरे चरे जस्ता सापेक्ष संयोजकले जोडेर मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ ।

शब्दकुञ्जी : सरल वाक्य - जटिल वाक्य - मिश्र वाक्य - संयुक्त वाक्य - स्वतन्त्र उपवाक्य - आश्रित उपवाक्य ।

विषयपरिचय

वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालमा १२३ ओटा भाषा प्रयोगमा छन् । भाषा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन (२०७५/७६) अनुसार थप छ ओटा भाषाहरू नेपालमा बोल्ने गरेको पाइन्छ । यस अनुसार नेपालमा अहिले १२९ ओटा मातृभाषाहरू प्रचलनमा

भएको देखिन्छ । यस किसिमको तथ्याङ्कबाट भाषा सङ्ख्यामा अन्तर देखिए पनि नेपाल बहुभाषी भएको तथ्य पुष्टि हुन्छ । २०६८ सालको जनगणना अनुसार कूल जनसङ्ख्याको एक प्रतिशतभन्दा बढी सङ्ख्या भएका भाषाहरूको विवरण तालिका एकमा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १ : नेपालका भाषाहरूको सङ्ख्यात्मक स्थिति

भाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाली	११८२६९५३	४४.६३
मैथिली	३०९२५३०	११.६७
भोजपुरी	१५८४९५८	५.९८
थारू	१५२९८७५	५.७७
तामाङ	१३५३३११	५.१०
नेवार	८४६५५७	३.१९
बज्जिका	७९३४१६	२.९९
मगर	७८८५३०	२.९७
उर्दु	६९१५४६	२.६१
अवधी	५०१७५२	१.८९
लिम्बु	३४३६०३	१.२९
गुरुङ	३२५६२२	१.२२

सिबिएस, सन् २०१२

एक प्रतिशतभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएका बाह्र ओटा भाषामध्ये नेपाली र गुरुङ भाषालाई यस अध्ययनमा छनोट गरिएको छ । ४४.६३ प्रतिशतले मातृभाषाका रूपमा र बहुसङ्ख्यक नेपालीले प्रयोग गर्ने नेपाली भाषा नेपालभर र नेपाल बाहिरका विभिन्न भूभागहरूमा पनि व्यवहृत छ । अझ भनौं नेपाली भाषा नेपालीको साझा माध्यम भएको छ । यो शिक्षा, सञ्चार र प्रशासनको माध्यम भाषा हो । त्यस्तै १.२२ प्रतिशत जनसङ्ख्या भएको गुरुङ भाषा भोट बर्मेली भाषा परिवारको हो । गुरुङ (२०५९) का अनुसार गुरुङ जाति आफूलाई 'तमु' भन्दछन् र आफूले बोल्ने भाषालाई 'तमु क्युङ' भन्दछन् । गुरुङ भाषाको आफ्नो छुट्टै परम्परागत लिपिको प्रयोग प्रचलन देखिँदैन । अहिले गुरुङ भाषा देवनागरी लिपिमा लेख्ने परम्परा छ ।

गुरुङ भाषाका वक्ताहरू नेपालका प्रायः सबै क्षेत्रमा छरिएर रहेका छन् । नेपालमा मात्र होइन विदेशका विभिन्न भूभागहरू (भारत, हङकङ, बेलायत) मा पनि गुरुङ भाषीहरू रहेका छन् । तर सबै ठाउँका गुरुङहरूले गुरुङ भाषा बोल्दैनन् र सबै गुरुङहरूको मातृभाषा गुरुङ पनि छैन । तमु (२०५३) का अनुसार गण्डकी क्षेत्रका सबै गुरुङहरू आफ्नो मातृभाषा नै बोल्छन् । नेपालको पूर्वी भेगतिरका गुरुङहरूले आफ्नो मातृभाषालाई (जातीय भाषा)

246 वाक्यका आधारमा गुरुड र नेपाली भाषाको तुलना

प्रचलनमा ल्याउन सकेको देखिँदैन । नेपालका मनाङ, लमजुङ, गोरखा, तनहुँ, कास्की, बाग्लुङ, पर्वत, स्याङ्जामा गुरुडहरूको धेरै बसोबास छ । खासगरी त्यस क्षेत्रका गुरुडहरूले गुरुड भाषालाई मातृभाषाको रूपमा प्रयोग गर्दछन् ।

सबै ठाउँमा गुरुड भाषाको प्रयोग एकैनासको छैन । ठाउँ अनुसार गुरुड भाषाका विभिन्न भेदहरू छन् । गुरुड भाषाको व्यवस्थित र विस्तृत अध्ययन नभएकाले गुरुड भाषाका भाषिकाहरू के कति र कस्ता कस्ता छन् भनेर यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन; तथापि ग्लोवर र गुरुड (२०५९) का अनुसार गुरुड भाषाका पूर्वी भाषिका (गोरखा, लमजुङ), पश्चिमी भाषिका (कास्की, पर्वत), उत्तरी भाषिका (मनाङ) र दक्षिणी भाषिका (स्याङ्जा, तनहुँ) भनेर छुट्याइएको छ । उक्त विभाजन मोटामोटी रूपमा गरिएको हो । यसबाट सबै भेदगत विशेषताहरूको पहिचान हुन सक्दैन ।

विभिन्न भाषाहरूका बिचमा सैद्धान्तिक एवम् शैक्षणिक दृष्टिले तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी अध्ययन गर्न सकिन्छ । तुलनात्मक अध्ययनमा दुई वा दुईभन्दा बढी पक्षहरूका बिचमा हुन्छ । भाषाका विविध पक्षहरू (वर्ण, रूप, वाक्य, शब्द भण्डार आदि) मध्ये कुनै एक वा बहुपक्षहरूको तुलना गर्न सकिन्छ । यसरी तुलना गर्दा ती पक्षका समान एवम् भिन्न विशेषताहरूका बारेमा वर्णन विश्लेषण गरिन्छ । यस सन्दर्भमा अधिकारी (२०७४) भन्छन् - “शैक्षणिक प्रयोजनका दृष्टिले व्यतिरेकी अध्ययन त्यस्ता भाषाहरूका बिच विशेष उपयोगी मानिन्छ, जुन एक-अर्काको सम्पर्कमा बोलिन्छन्, व्यवहृत हुन्छन्” (पृ. १३५) । यस पृष्ठभूमिमा बहुसङ्ख्यक नेपालीले प्रयोग गर्ने नेपाली भाषासंग गुरुड भाषाको तुलना गर्ने कुरा आवश्यक देखिन्छ । अन्य मातृभाषीले जस्तै गुरुड मातृभाषीका वक्ताहरूले पनि नेपालीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्दछन् । दोस्रो भाषा सिकाइको सन्दर्भमा पनि यो अध्ययन समसामयिक देखिन्छ । गुरुड भाषाको अहिलेसम्म व्यवस्थित र वैज्ञानिक अध्ययन हुन सकेको देखिँदैन । गुरुड भाषामा वर्ण व्यवस्था, रूप व्यवस्था, वाक्य व्यवस्था र शब्द भण्डारका बारेमा वर्णनात्मक अध्ययन भएको पाइँदैन । फेरि गुरुड र नेपाली भाषाको वाक्य तहमा यस किसिमको तुलनात्मक अध्ययन भएको पाइँदैन । तसर्थ यस अनुसन्धान लेखको मुख्य उद्देश्य गुरुड र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनाको तुलना गर्नु रहेको छ । वाक्य संरचनामा पनि सरल र जटिल वाक्यलाई लिइएको छ । जटिल वाक्यमा असमापिका क्रियाद्वार बनेका वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यको तुलना गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको स्थलगत एवम् पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित छ । यसमा स्थलगत अध्ययन अनुसार प्राथमिक र पुस्तकालयीय अध्ययन अनुसार द्वितीयक स्रोतको उपयोग गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको थियो । प्राथमिक तथ्य सङ्कलन गर्न गुरुड भाषा बोल्ने सम्पूर्ण गुरुड मातृभाषी वक्ताहरूलाई जनसङ्ख्या मानी उद्देश्यमूलक

प्रक्रिया अनुसार लमजुङ जिल्लाका दुराडाँडा, गाउँ, सहर र पुरानकोट गाविस (साविक) बाट पाँच पाँच जनाका दरले जम्मा पन्ध्र जना गुरुङ मातृभाषी वक्ताहरूलाई प्रतिनिधि नमुना छनोट गरिएको थियो ।

प्राथमिक स्रोतका रूपमा गुरुङ मातृभाषीका प्रतिनिधि वक्ताहरूबाट तथ्य सङ्कलन गर्न प्रश्नावली निर्माण गरिएको थियो । प्रश्नवलीका रूपमा व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा नेपाली वाक्यसूची निर्माण गरिएको थियो । उक्त साधनहरू सम्बन्धित भाषाविद् एवम् विषय विशेषज्ञहरूको परामर्शमा परिमार्जन तथा स्तरीकरण गरिएको थियो । त्यसपछि तयार गरिएका नेपाली वाक्यसूचीहरू नमुना छनोट गरिएका गुरुङ मातृभाषीहरूलाई गुरुङ भाषामा अनुवाद गर्न लगाइएको थियो । यस सन्दर्भमा उनीहरूबाट प्राप्त भएका सूचनालाई टिपोट एवम् टेपबद्ध गरिएको थियो । त्यसैगरी नेपाली भाषासँग सम्बन्धित सबै सूचनाहरू द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको थियो भने गुरुङ भाषाका व्याकरण, पाठ्य सामग्री, लेख, रचनाहरूलाई समेत द्वितीयक स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको थियो । यसरी सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूलाई तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणालाई आधार मानी गुणात्मक व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यस क्रममा नतिजा र छलफलमा गुरुङ र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनालाई तालिकीकरण गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको छ ।

नतिजा र छलफल

यस अनुसन्धान लेखमा वाक्य संरचनाका आधारमा गुरुङ र नेपाली भाषाको तुलना गरिएको छ । वाक्य संरचनालाई अधिकारी (२०७५) ले भने बमोजिम सरल वाक्य र जटिल वाक्य गरी दुई वर्गमा राखेर हेरिएको छ । जटिल वाक्य अन्तर्गत पनि असमापिका क्रियाद्वार बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यलाई विभाजन गरिएको छ । यस अनुसार यहाँ गुरुङ र नेपाली भाषाका सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यहरूलाई तुलनात्मक किसिमले तालिकीकरण गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको छ ।

वाक्य संरचनाका आधारमा गुरुङ र नेपाली भाषाको तुलना

गुरुङ र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनालाई सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वार बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यहरूको समानता एवम् भिन्नताहरू तुलना गरिएको छ । दुई भाषा बिचको तुलनामा पनि व्यतिरेकीलाई जोड दिइएको छ ।

सरल वाक्यको तुलना : शर्मा (२०४०) ले एक-एक उद्देश्य-विधेय भएको एकलो वाक्यलाई सरल वाक्य भनेका छन् । यस्तै किसिमले शर्मा र लुइटेले (२०६०) ले एउटा मात्र स्वतन्त्र उपवाक्य रहेको वाक्यात्मक एकाइलाई सरल वाक्य भनेका छन् । यसलाई आधारभूत वाक्य

248 वाक्यका आधारमा गुरुड र नेपाली भाषाको तुलना

पनि भनिन्छ। यस अनुसार यहाँ गुरुड र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको तुलना गरिएको छ जसमा पहिले दुवै भाषाका उदाहरणहरूलाई तालिका दुईमा प्रस्तुत गरिएको छ, त्यसपछि तिनको वर्णन गरिएको छ।

तालिका २: गुरुड र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको तुलनात्मक स्थिति

गुरुड	नेपाली
ड कै चम् ।	म भात खान्छु ।
च्हइ चम्चइ कै चम् ।	छोराले चम्चाले भात खान्छ ।
डइ भयालाई किताब पिँइ ।	मैले भाइलाई किताब दिएँ ।
डइ फो खँइ ।	मलाई भोक लाग्यो ।
डल तेम्ये सोइलो मो ।	मेरा तिन भाइ छन् ।
च स्या चद् ओ ।	त्यो मासु खाऊ है ।
क्यौँ च्हाइँ खो दि ।	तपाईँ यता आउनुस् त ।
डल मिँ नीता गुरुड गो ।	मेरो नाम नीता गुरुड हो ।
ड बजार याम् ।	म बजार जान्छु ।
तारे ड्यो रोन ।	अब हामी सुतौँ ।
क्यौँ डल ओँसो प्रद् ।	मेरो अगाडि हिँड ।
थि डेस्योइ ।	ऊ हाँस्यो ।
ना युइ ।	पानी प्यो ।
क्यौँ सरासर क्योरो याद् ।	तिमी सरासर तल जाऊ ।

माथिको तालिकामा दिइएका गुरुड र नेपाली दुवै भाषाका प्रत्येक वाक्यमा एउटा एउटा स्वन्त्रत उपवाक्य छन् जसले एउटा मात्र धारणा दिएका छन् । ती वाक्यमा एउटा एउटा उद्देश्य र विधेय छन् । तिनमा वाक्यको समापक भएर एउटा क्रियापद आएका छन् । यसरी गुरुड र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको संरचना समान देखिन्छ ।

असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यको तुलना : अधिकारी (२०७५) का अनुसार एउटा वाक्यमा एकभन्दा बढी अवधारणालाई उन्नका लागि कृदन्त क्रियाहरूको उपयोग भएर असमापिका उपवाक्यहरू बन्ने हुन्छन् । यस्ता वाक्यमा असमापिका क्रियाले नै संयोजकको काम गरेको हुन्छ । यस अनुसार यहाँ गुरुड र नेपाली भाषाका असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ जसमा पहिले तालिका तीनमा उदाहरणहरू दिइएको छ, त्यसपछि वर्णन गरिएको छ ।

तालिका ३ : गुरुड र नेपाली भाषाका असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति

गुरुड	नेपाली
आलि फुसी स्कूल याइ ।	भाइ दौडेर स्कूल गयो ।
ड तिरँ यासी कैँ चम् ।	म घर गई भात खान्छु ।
ड दर्बानी च्योमदै क स्येम् ।	म ऐना हेदैँ कपाल कोछु ।
नाचर प्रब इह्याए लागिर छ्याब गो ।	बिहान डुल्लु स्वास्थ्यका लागि राम्रो हो ।
तेल हल्ला लब आल्ह चै गो ।	हिँजो हल्ला गर्ने केतो यही हो ।
डलइ तिरँ टिबर स्ये आख ।	मलाई घर बस्न मन लाग्दैन ।
ड तिरँ फेमर म्हिछुख्येइ खालो ।	म घर पुग्दा रात परि सकेको थियो ।

गुरुड र नेपालीका उक्त प्रत्येक वाक्यमा दुइटा उपवाक्य र दुइटा धारणा रहेका छन् जसमा असमापिका उपवाक्यहरू मुख्य वाक्यका आश्रित भएर आएका छन् । नेपालीमा एर, ई, दै, नु, न, ने, दा जस्ता प्रत्यय लागेर बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेका छन् भने गुरुड भाषामा सी (फुसी-दौडेर), सी (यासी-गई), दै (च्योमदै-हेदैँ), ब (प्रब-डुल्लु), ब (लब-गर्ने), र (टिबर-बस्न), र (फेमर-पुग्दा), प्रत्यय लागेर बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेका छन् ।

संयुक्त वाक्यको तुलना : शर्मा (२०४०) ले समान स्वतन्त्र अनेक वाक्य मिलेको वाक्यलाई संयुक्त वाक्य भनेका छन् । त्यसैगरी लम्साल (२०६८) ले पनि दुई वा दुईभन्दा बढी स्वतन्त्र उपवाक्यलाई निरपेक्ष संयोजकद्वारा संयोजन गरेर बनेको वाक्यलाई संयुक्त वाक्य भनेका छन् । यस अनुसार यहाँ गुरुड र नेपाली भाषाका संयुक्त वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ जसमा उदाहरणहरूलाई तालिका चारमा प्रस्तुत गरेर तिनको वर्णन गरिएको छ ।

तालिका ४ : गुरुड र नेपाली भाषाका संयुक्त वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति

गुरुड	नेपाली
आडा तिरँ याइ दे रोइ ।	बहिनी घर गई र सुती ।
आपा दे आम केर याइ ।	बुबा र आमा काममा जानु भयो ।
ना ए तिसोर ए युइ ।	पानी पनि असिना पनि पन्यो ।
रमेश फ्लोब मोलो धब्ये लोभी मोलो ।	रमेश धनी थियो तर लोभी थियो ।
क्यौँ छ्याबदे टिद् नत्र बिस्याँ तोय बिले तल खाम् ।	तिमी राम्रोसँग बस अन्यथाजे पनि हुन सक्छ ।
डलइ सन्चो आत छतसी ड बभार आया ।	मलाई सन्चो भएन त्यसैले म बजार गइन ।
चह तिरँ टिम् च्ही आटि ।	छोरो घरमा बस्छ छोरी चाहिँ बस्दिन ।
न भया खम् न आडा खम् ।	न भाइ आउँछ न बहिनी आउँछे ।
उ सुमन चम् उ सुनिता चम् ।	कि सुमन खान्छ कि सुनिता खान्छे ।

250 वाक्यका आधारमा गुरुड र नेपाली भाषाको तुलना

माथिको तालिकामा र, वा, पनि, अथवा, अन्यथा, त्यसैले जस्ता समपदिक संयोजकले दुइटै स्वतन्त्र वाक्यलाई जोडेर नेपालीका संयुक्त वाक्य बनेका छन्। यसरी संयोजन हुँदा दोहोरिएका शब्दहरूको लोप भएको छ। त्यस्तै न ...न, पनि पनि जस्ता युगल संयोजकले पनि संयुक्त वाक्यको निर्माण गरेको पाइन्छ। गुरुड भाषामा दे/नि (र), धब्ये (तर), छतसी (त्यसैले), च्यै (चाहिँ) जस्ता एकल संयोजक र ए...ए (पनि), गी/उ ...गी/उ (कि) जस्ता युगल संयोजकद्वारा दुइटै स्वतन्त्र उपवाक्यलाई संयोजन गरेर संयुक्त वाक्य निर्माण भएको छ। माथि प्रयुक्त वाक्यहरूमा आएका उपवाक्यहरू एक अर्कामा आश्रित नभएर एउटै वाक्यका अङ्ग भएर आएका छन्। ती उपवाक्यहरूको समानान्तर सम्बन्ध रहेको छ। माथिका उदाहरणमा दिए जस्तै नेपाली र गुरुड भाषामा र-दे, न-न संयोजकबाट समुच्चायक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ। त्यस्तै र-दे संयोजकबाट अनुक्रम बोधक संयुक्त वाक्य बनेको पाइन्छ। त्यसैगरी पनि-एसंयोजकबाट युगपद बोधक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ। तर-धब्ये, अन्यथा-नत्र बिस्साँसंयोजकबाट विपरीत बोधक वाक्य बनेको पाइन्छ। त्यसैले-छतसी संयोजकबाट परिणाम बोधक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ। चाहिँ-च्यै संयोजकबाट तुलना बोधक संयुक्त वाक्य बनेको पाइन्छ। कि कि-उ उसंयोजकबाट विकल्प बोधक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ।

मिश्र वाक्यको तुलना : शर्मा (२०४०) ले एक मुख्य वाक्यमा अर्को अङ्ग (सापेक्ष) वाक्य मिलेको वाक्यलाई मिश्र वाक्य भनेका छन्। यही धारणासँग सहमत हुँदै शर्मा र लुइटेल (२०६०) ले पनि एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र एक वा एकभन्दा बढी उपवाक्य स्वतन्त्र उपवाक्यको आश्रित भएर बनेको वाक्यलाई मिश्र वाक्य भनेका छन्। यस अनुसार यहाँगुरुड र नेपाली भाषाका मिश्र वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ जसमा उदाहरणहरूलाई तालिका पाँचमा प्रस्तुत गरेपछि तिनको वर्णन गरिएको छ।

तालिका ५: गुरुड र नेपाली भाषाका मिश्र वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति

गुरुड	नेपाली
थि छ्याँब मो बिब ताँ प्रस्ट मो ।	ऊ सज्जन छ भन्ने कुरा स्पष्ट छ ।
सुमनइ बिब डइ तिँ किइ ।	सुमनले भन्यो मैले घर किनेँ ।
भुनुइ डलइ क्यौँ इमान्दर मो बिइ ।	भुनुले मलाई तिमी इमान्दार छौँ भनिन् ।
चमैल बिबर क्यौँब छ्याब मोलो ।	उनीहरूको भनाइमा खेल राम्रो थियो ।
थि तिँर मोइ बिस्साँ चुर खम् ।	उनी घरमा रहेछन् भने यहाँ आउँछन् ।
गीता स्कुल आया तलेबिस्साँ थिलई जर खस्युँ मोलो ।	गीता स्कुल गइन किनभने उसलाई ज्वरो आएको थियो ।
तेल च्होको ख्वालइ उ छैपुइ ल्हइ निथ्रकक फ्हाइ ।	हिजो यति गर्मी भयो कि पसिनाले जीउ निथ्रकक भिज्यो ।
क्यौँ खम बिसी ड कोठार टिदिइ ।	तिमी आउँछौँ भनेर म कोठामै बसिरहेँ ।

खबइ के लम् चइ चल योम् ।	जसले काम गछ्छ, त्यसले खान पाउँछ ।
क्यौंइ ख्येब बिम चए ड्योम् ।	तिमीले जुन भन्छौं त्यही पाउँछौं ।
रहोस्याँदे तो मो च चद् ।	आफूसँग जे छ त्यो खाऊ ।
थि खैली के लम् छैली के ड आल ।	ऊ जस्तो काम गछ्छ, त्यस्तो काम म गर्दिनँ ।
क्यौं खले बिम ड छले ललाइ ।	तिमी जसरी भन्छौं म त्यसरी नै गरौंला ।
क्यौं खन खन बिमु चरे चरे यालाइ ।	तिमी जहाँ जहाँ भन्छौं त्यहीं त्यहीं जाउँला ।

माथिको तालिकामा नेपालीमा एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र अर्को आश्रित उपवाक्यलाई जो, जे, जुन, जसरी, जति, किनभने, किनकि, भने, भनेर, भनी जस्ता सापेक्ष संयोजकले जोडेर मिश्र वाक्य बनेका छन् । गुरुङ भाषामा पनि त्यस्तै खालका उपवाक्यलाई बिब ताँ (भन्ने कुरा), बिबर (भनाइमा), बिस्याँ (भने), बिसी (भनेर), तलेबिस्याँ (किनभने), चइ (त्यसैले), ख्येब-चए (जुन-त्यति), तो-च (जे-त्यो), खैली-छैली (जस्तो-त्यस्तो), खले-छले (जसरी-त्यसरी), खन खन-चरे चरे (जहाँ जहाँ-त्यहीं त्यहीं) जस्ता सापेक्ष संयोजकको संयोजनबाट मिश्र वाक्य बनेका छन् । माथिका उदाहरणमा दिए जस्तै नेपाली र गुरुङ भाषामा भन्ने कुरा-बिब ताँ जस्ता संयोजकबाट निर्मित नाम उपवाक्यबाट मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ । त्यस्तै भने-बिस्याँ, किनभने-तलेबिस्याँ, कि-उ, भनेर-बिसी जस्ता संयोजकबाट निर्मित क्रियायोगिक उपवाक्यबाट मिश्र वाक्य बनेको पाइन्छ । त्यसैगरी जसले त्यसले-खबइ चल, जुन त्यही-ख्येब चए, जे त्यो-तो च, जस्तो त्यस्तो-खैली छैली, जसरी त्यसरी-खले छले, जहाँ जहाँ त्यहाँ त्यहाँ-खन खन चरे चरे जस्ता संयोजकबाट निर्मित सम्बन्ध बोधक उपवाक्यबाट मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत अध्ययनमा वाक्य संरचनाका आधारमा गुरुङ र नेपाली भाषाको तुलना गरिएको छ, जसमा सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यहरूमा देखिएका समानता एवम् भिन्नताहरू केलाइएको छ । गुरुङ र नेपाली भाषामा एउटा उद्देश्य र एउटा विधेय मिलेर बनेको एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य नै सरल वाक्य भएको पाइन्छ । दुबै भाषाका सरल वाक्यले एउटा मात्र धारणा दिएका छन् । यसरी गुरुङ र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको संरचना समान देखिन्छ ।

असमापिका क्रियाद्वारा बनेका गुरुङ र नेपाली भाषाका वाक्यमा दुई वटा उपवाक्य छन् जसले दुइटा धारणा दिएका छन् । नेपालीमा एर, ई, दै, नु, न, ने, ए, दा जस्ता प्रत्ययद्वारा बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेको पाइन्छ भने गुरुङ भाषामा सी, दै, ब, रजस्ता प्रत्यय लागेर जटिल वाक्य बनेको देखिन्छ । यस किसिमले गुरुङ र नेपाली भाषामा असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको संरचना समान देखिन्छ ।

नेपाली भाषामा र, वा, पनि, अथवा, अन्यथा, त्यसैले, न ...न, पनि पनि जस्ता संयोजकले दुइटा स्वतन्त्र वाक्यलाई जोडेर संयुक्त वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ भने गुरुङ

252 वाक्यका आधारमा गुरुड र नेपाली भाषाको तुलना

भाषामा दे/नि , छतसी, च्यै, ए...ए , गी/उगी/उ (कि) जस्ता संयोजकद्वारा संयुक्त वाक्य निर्माण भएको देखिन्छ ।

नेपालीमा एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र अर्को आश्रित उपवाक्यलाई जो, जे, जुन, जसरी, जति, किनभने, किनकि, तर, भने, भनेर, भनी जस्ता सापेक्ष संयोजकले जोडेर मिश्र वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ भने गुरुड भाषामा पनि त्यस्तै खालका उपवाक्यलाई बिब (ताँ), बिबर, बिस्याँ, बिसी, तलेबिस्याँ, चइ, ख्येब-चए, तो-च, खैली-छैली,खले-छले, खन खन-चरे चरे, जति-चोकोइजस्ता सापेक्ष संयोजकको संयोजनबाट मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ ।

यो अनुसन्धान लेख निकटवर्ती (एक आपसमा अन्तर्मिश्रित भएका वा नजिक नजिक रहेका भाषाभाषीहरू) गुरुड र नेपाली भाषाको तुलना भएको हुँदा यसको सैद्धान्तिक तथा शैक्षणिक उपयोगिता रहेको छ । यसको उपयोग भाषा विज्ञान एवम् भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा गर्न सकिन्छ । खास गरी गुरुड भाषाको वाक्य संरचना (सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, मिश्र वाक्य र संयुक्त वाक्य) सम्बन्धी विशेषताहरू पहिचान गर्न र वर्णन गर्न यो अध्ययन सार्थक देखिन्छ । त्यस्तै यो अध्ययन गुरुड भाषीले नेपाली सिक्दा र नेपाली भाषीले गुरुड सिक्दा दोस्रो भाषाको सामग्रीको रूपमा प्रयोगमा आउन सक्छ । सम्बन्धित विद्यार्थीहरूका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक, अभ्यास पुस्तिका निर्माण गर्न र परिमार्जन गर्न यो अध्ययन सहायक हुने छ । जुनसुकै भाषाहरूका बिचमा गरिने तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी अध्ययनका लागि यो लेख एउटा नमुनाका रूपमा लिन सकिन्छ ।

कृतज्ञता

प्रस्तुत लेख विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, भक्तपुरमा गरिएको लघु अनुसन्धानमा आधारित भएको हुँदा आयोगप्रति कृतज्ञ छु ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

अधिकारी, हेमाङ्ग राज. (२०७४). सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान (छैटौँ सं.). काठमाडौँ, रत्न पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमाङ्ग राज. (२०७५). समसामयिक नेपाली व्याकरण (छैटौँ सं.). काठमाडौँ, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

American Psychological Association. (2010). *Publication manual of American Psychological Association*. (6th ed.). Washington DC, APA.

आचार्य, जयराज. (२०७१). भाषा विज्ञानको सैद्धान्तिक विमर्श. काठमाडौँ, मकाल प्रकाशन गृह ।

Adler, E. S. & Clark, R. (2006). *Invitation to social research*. New Delhi, Cengage learning India P.L.

Creswell, J. W. (2012). *Educational research* (4th ed.). New Jersey, Pearson Education Inc.

- खनिया, बुद्धराज. (२०६८). *गुरुड र नेपाली भाषाको तुलना*. (अप्रकाशित लघु अनुसन्धान प्रतिवेदन), विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, भक्तपुर ।
- गुरुड, इन्द्रबहादुर (सम्पा.). (२०५९). *गुरुड-नेपाली शब्दकोश*. काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- ग्लोवर, वरन डब्ल्यु. र गुरुड, रत्न बहादुर (सम्पा.). (२०५९). *गुरुड-नेपाली-अङ्ग्रेजी शब्दकोश*. काठमाडौं, तमु बौद्ध सेवा समिति ।
- तमु, आस बहादुर. (२०६३). *तमु (गुरुड) भाषाको व्याकरण. रचना तथा भाषा विज्ञान*, लमजङ, लमजङ अफसेट प्रेस ।
- तमु, धनबहादुर लामिछाने. (२०५३). *आधारभूत गुरुड व्याकरण*. काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पोखरेल, माधवप्रसाद. (२०५६). *नेपाली वाक्य व्याकरण*, काठमाडौं, एकता बुक्स डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). California, Sage.
- बन्धु, चूडामणि. (२०५३). *भाषा विज्ञान (सातौं संस्क.)*. काठमाडौं, साभा प्रकाशन ।
- भाषा आयोग. (२०७५/७६). *वार्षिक प्रतिवेदन (तेस्रो)*. ललितपुर, स्वयम् ।
- Richards, J. & Miller, S. (2005). *Doing academic writing in education*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers
- लम्साल, रामचन्द्र. (२०६८). *नेपाली भाषा र व्याकरण*. काठमाडौं, सनलाइट पब्लिकेसन ।
- शर्मा, मोहनराज. र लुइटेल्, खगेन्द्रप्रसाद. (२०६०). *आधुनिक भाषा विज्ञान*. काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, सोमनाथ. (२०४०). *मध्य-चन्द्रिका*. ललितपुर, साभा प्रकाशन ।
- CBS (2002), *Population census 2001, national report*, His Majesty's Government of Nepal, National Planning Commission Secretariat, Kathmandu, Self.